

Warszawa, 13-08-2025 r.

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**

Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur

KMP.573.11.2024.DK

**Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji
Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Studzieńcu**

I. Mandat Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur

1. Zgromadzenie Ogólne ONZ 18 grudnia 2002 r. przyjęło Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej: OPCAT)¹.

2. OPCAT ustanowił system regularnych wizyt prewencyjnych w miejscach pozbawienia wolności. Wizyty te są przeprowadzane przez niezależne organy: Podkomitet ONZ ds. Prewencji Tortur (SPT)² i krajowe mechanizmy prewencji. W Polsce funkcję krajowego mechanizmu prewencji wykonuje Rzecznik Praw Obywatelskich za pomocą funkcjonującego w Biurze RPO Zespołu – Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (dalej: KMPT, Krajowy Mechanizm)³.

3. KMPT ma dostęp do wszystkich „miejsc zatrzymań” w rozumieniu OPCAT. Są to wszystkie miejsca pozostające pod jurysdykcją i kontrolą państwa-strony, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem⁴. Z kolei

¹ Zob. Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192). Nazwa w języku angielskim: Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment dalej jako: OPCAT).

² Subcommittee on Prevention of Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (SPT), zob. <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/spt>.

³ Zob. art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2024 r. poz. 1264), dalej jako: ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

⁴ Zob. art. 4 ust. 1 OPCAT.

przez „pozbawienie wolności” OPCAT rozumie „jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiejkolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej”⁵.

4. Wizytacje KMPT są niezapowiedziane. W czasie wizytacji członkowie KMPT mają dostęp do wszystkich pomieszczeń, instalacji i urządzeń, mogą odbyć poufną rozmowę z wybraną przez siebie osobą (zarówno osobą pozbawioną wolności, jak i członkiem personelu lub inną osobą), mają dostęp do dokumentacji i nagrań z monitoringu wizyjnego⁶. Mają też prawo rejestrowania dźwięku lub obrazu w miejscach, w których przebywają osoby pozbawione wolności, za zgodą osób, które będą rejestrowane⁷. Spostrzeżenia KMPT opierają się więc na różnych źródłach, m.in. własnych obserwacjach, przeprowadzonych rozmowach, analizie dokumentacji i zapisów monitoringu⁸.

5. Wizytacja KMPT w miejscu pozbawienia wolności ma charakter zapobiegawczy i stanowi uzupełnienie prac SPT. Krajowy Mechanizm nie jest organem śledczym. Nie rozpatruje też skarg⁹. Celem wizytacji KMPT jest identyfikowanie czynników zwiększających ryzyko wystąpienia tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania albo karania osób pozbawionych wolności oraz przedstawienie zaleceń mających na celu ich wyeliminowanie.

6. Formułując swoje wnioski i zalecenia, KMPT bierze pod uwagę międzynarodowe standardy praw człowieka, w szczególności standardy ONZ¹⁰.

7. Podstawą systemu zapobiegawczego stworzonego przez OPCAT jest dialog między KMPT i odpowiednimi władzami, zmierzający do poprawy sytuacji¹¹.

8. Osoby i organizacje, które zdecydowały się na przekazanie Krajowemu Mechanizmowi informacji, nie mogą ponieść z tego tytułu jakiejkolwiek sankcji

⁵ Zob. art. 4 ust. 2 OPCAT.

⁶ Zob. art. 20 OPCAT.

⁷ Zob. art. 13 ust. 1a ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

⁸ Szczegółowy opis metod pracy KMPT można znaleźć w raportach rocznych RPO z działalności KMPT. Zob. np. Raport RPO z działalności w Polsce KMPT w 2023 r., Część II – Jak pracuje KMPT?

⁹ Zob. Dziewiąte Sprawozdanie Roczne SPT z 22 marca 2016 r., CAT/OP/C/57/4, Aneks do sprawozdania, część II, par. 6. Zob. również publikację Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka pt. „Preventing Torture. The Role of National Preventive Mechanisms. A Practical Guide”, Professional Training Series No. 21, United Nations High Commissioner for Human Rights, Nowy Jork i Genewa 2018, s. 4-6.

¹⁰ Zob. art. 19 pkt b OPCAT.

¹¹ Zob. art. 22 OPCAT.

lub uszczerbku, niezależnie od tego, czy udzieliły KMPT informacji prawdziwej lub fałszywej (zakaz represji)¹².

9. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że część rozmówców KMPT zasygnalizowała, iż była wypytywana przez Dyrektora Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Studzieńcu o treść ich rozmów z wizytującymi i odebrała z jego strony wyrazy pretensji o udzielanie informacji naszym przedstawicielom. Otrzymała też sygnały, że Dyrektor sprawdzał monitoring pod kątem długości rozmów poszczególnych chłopców, które miały być anonimowe. Dyrektor wskazanej placówki wywierał też nacisk na poszczególnych członków obu delegacji, przerywając trwające czynności i dopytując o jeszcze niezajęte stanowisko, tudzież sugerując, jakie ono powinno być.

10. **Kierowanie tego typu wypowiedzi do wychowanków, biorąc pod uwagę szczególną relację zależności, w jakiej pozostają z pracownikami i Dyrektorem placówki, wskazuje w ocenie KMPT na wywieranie presji psychicznej i jako takie jest niedopuszczalne. Podobnie niedopuszczalne jest wywieranie presji na wizytujących i sugerowanie im pożądanego stanowiska w trakcie trwania czynności. W związku z powyższym Krajowy Mechanizm stwierdza naruszenie przez Dyrektora wizytowanej placówki zakazu ustanowionego w art. 21 OPCAT.**

II. Wprowadzenie

11. W dniach 4–6 czerwca oraz 4–6 grudnia 2024 r. przedstawiciele KMPT przeprowadzili dwie wizytacje Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Studzieńcu (dalej: placówka, ośrodek, OOW).

12. W skład pierwszego zespołu wizytacyjnego wchodził: Paulina Wróbel (psycholog), Klaudia Kamińska (Dębowska) i Paweł Borkowski (prawnicy), w skład drugiego: Aleksandra Tokarska (prawnik, psycholog), Mikołaj Kidoń (prawnik) i Dorota Krzysztoń (politolożka o specjalizacji prawno-kryminologicznej).

13. W czasie obydwu wizytacji przedstawiciele KMPT odbyli wstępną rozmowę z Piotrem Pawlikowskim (Dyrektorem placówki) i zasygnalizowali mu wstępne uwagi podsumowujące. Podczas pierwszej wizytacji dokonano oglądu wybranych pomieszczeń i terenu zewnętrznego OOW. Obydwie grupy wizytacyjne przeprowadziły poufne rozmowy z wybranymi nieletnimi oraz z pracownikami, a także zapoznali się z prowadzoną na miejscu dokumentacją, monitoringiem i nadesłanymi po grudniowej wizytacji wybranymi nagraniami z monitoringu wizyjnego.

¹² Zob. art. 21 ust. 1 OPCAT.

14. Niniejszy raport sygnalizuje obszary wymagające ulepszeń, istotne z punktu widzenia prewencji tortur i innych form okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania (pkt IV).

III. Charakterystyka placówki

15. Okręgowy Ośrodek Wychowawczy w Studzieńcu funkcjonuje od dnia 1 września 2022 r. Został powołany zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 sierpnia 2022 r. w sprawie przekształcenia zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich w okręgowe ośrodki wychowawcze¹³, na podstawie art. 343 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹⁴ (dalej: u.w.r.n.).

16. Ośrodek jest przeznaczony dla chłopców w wieku 13–19 lat. Jego pojemność wynosi 78 miejsc. W czasie obu wizytacji KMPT stan ewidencyjny był zdecydowanie niższy i OOW obłożony był jedynie w około 50%. W związku z tym funkcjonowały tylko 3 grupy wychowawcze i 5 grup warsztatowych.

17. W placówce działa szkoła podstawowa i szkoła branżowa, przygotowująca do zawodów: kucharz, stolarz oraz monter zabudowy i robót wykończeniowych w budownictwie.

18. Nadzór nad funkcjonowaniem placówki sprawuje Departament Spraw Rodzinnych i Nieletnich w Ministerstwie Sprawiedliwości.

IV. Obszary wymagające poprawy

A. Traktowanie

a) Izolacja w izbie adaptacyjnej

19. Wychowankowie utożsamiają izbę adaptacyjną z miejscem, do którego trafia się za karę (na dzień lub kilka dni). Personel OOW potwierdził, że odizolowanie w izbie adaptacyjnej stosuje w tym celu, żaląc się jednocześnie, że formalny katalog środków dyscyplinarnych jest nieskutecznym narzędziem i że ich wachlarz powinien być większy. Izoluje się tak też nieletnich, których personel uważa za trudnych z uwagi na stwierdzone u nich zaburzenia, z których przejawami sobie nie radzą, np. z objawami autyzmu. Chłopcy przyjmowani do OOW jako nowi każdorazowo są izolowani w izbie na maksymalny, 14-dniowy czas.

20. Warunki pobytu osób umieszczonych w izbie adaptacyjnej, poza umeblowaniem, przypominają placówki tymczasowej detencji dla osób dorosłych

¹³ Dz. Urz. Min. Sprawiedliwości poz. 167.

¹⁴ Dz. U. z 2024 r. poz. 978 ze zm.

(izolacja, ciągły monitoring wizyjny, brak zajęć, ulokowanie w pomieszczeniach przy dyżurce ochrony, w budynku kontroli i odwiedzin dla osób wchodzących).

Do chłopców przychodzi wprawdzie od czasu do czasu psycholog, ale to pracownik ochrony jest główną osobą zajmująca się wychowankami, co potwierdzają zapisy w jego księdze przebiegu służby, tudzież przyjęta w OOW Procedura nadzoru i opieki nad nieletnimi przebywającymi w izbach adaptacyjnych. Ponadto wyjścia chłopców na świeże powietrze ograniczają się do przebywania przed budynkiem kontroli, bez możliwości jakichkolwiek zajęć, poza ewentualnym sprzątniem¹⁵. Chłopcy w tej sytuacji starają się czas pobytu w izbie po prostu przespać. Trudno uznać to za konstruktywne oddziaływanie w stosunku do wychowanków.

21. Przesłanki i zasady umieszczenia nieletniego w izbie adaptacyjnej okręgowego ośrodka wychowawczego, jak również warunki, jakie powinny w panować w tego typu pomieszczeniach, zostały określone w art. 124 ust. 2–4 i art. 125–129 u.w.r.n. Nie sposób uznać, że sytuacja panująca w OOW jest z nimi zgodna.

22. O przesłankach i zasadach stosowania izolacji wobec nieletnich mówi również CPT, który podkreśla, że „w szczególności należy podjąć kroki w celu uniknięcia tego, by dani nieletni byli poddawani reżimowi, który jest podobny do umieszczenia w izolacji”¹⁶. W raporcie z wizyty w Polsce w 2017 r. Komitet zauważył, że „wszelka forma izolacji nieletnich, w tym umieszczenie agresywnych i/lub nerwowych nieletnich w pokoju do czasu uspokojenia, jest środkiem, który może mieć negatywny wpływ na ich fizyczny i/lub psychiczny dobrostan, a zatem należy po ten środek sięgać wyłącznie w ostateczności. Środek ten nie powinien być stosowany przez czas dłuższy niż kilka godzin i nigdy nie powinien być stosowany jako nieformalna kara”¹⁷.

23. **KMPT rekomenduje odstąpienie od izolacji w izbie adaptacyjnej jako kary i wykorzystywanie tego pomieszczenia wyłącznie w granicach prawa i w ostateczności.**

24. **Ponadto Krajowy Mechanizm zaleca zindywidualizowanie czasu pobytu nowo przyjmowanych wychowanków w izbie adaptacyjnej.**

¹⁵ CPT zaleca, aby wszystkim nieletnim zapewnić co najmniej 2 godziny dziennie regularnych ćwiczeń, w tym zajęcia sportowe/rekreacyjne na świeżym powietrzu przez minimum 1 godzinę (zob. Raport Ogólny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 108).

¹⁶ Zob. Raport Ogólny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 112.

¹⁷ Zob. Raport z wizyty CPT w Polsce, CPT (2017) 62, par. 106.

b) Poniżanie wychowanków przez niektórych pracowników OOW

25. Większość wychowanków deklarowała pozytywny kontakt z personelem bez przemocy z jego strony, ale wskazywała jednocześnie, że chłopcy uznani za „trudnych” są gorzej traktowani.

26. Część personelu, również w rozmowach z delegacją KMPT, wyrażała otwartą niechęć wobec mniej dostosowanych wychowanków i opisywała stosowane w placówce metody oddziaływania na nieletnich, noszące w ocenie delegacji znamiona niewłaściwego traktowania. Na szczególne potępienie w ocenie KMPT zasługuje przemoc werbalna, w tym obniżanie wartości dzieci i stygmatyzowanie nieletnich przez personel OOW, stosowane również – jak wynika z ustaleń Krajowego Mechanizmu – przez Dyrektora. W przypadku niektórych chłopców oskarża się ich o bycie „najgorszymi wychowankami”, co nie ma poparcia w dokumentacji z opisem zdarzeń w szkole czy w grupach wychowawczych, również w porównaniu z zachowaniem innych wychowanków. Sami nieletni internalizują tę opinię, a wypowiedzi niektórych chłopców świadczą o obniżonym poziomie własnej wartości z tego powodu i chęci dostosowania swoich zachowań do opinii dorosłych („Boję się, że jak mnie wyślą do zakładu poprawczego, to też będę tam się najgorzej zachowywał”).

27. Niektóre uwagi personelu mają według relacji rozmówców KMPT charakter dyskryminacyjny ze względu na pochodzenie czy wyznawaną wiarę. Przykładowo, słyszane były w ośrodku poniżające wypowiedzi o jednym z chłopców, który jest wyznawcą islamu i w związku z tym bywał prześmiewczo pytany np., czy nie skonstruuje bomby lub co jego mama nosi na głowie.

28. KMPT odebrał potwierdzenie od niektórych pracowników o krzywdzącym traktowaniu wybranych chłopców. Wpisy w dokumentacji określające zachowanie danego chłopca jako „głupkowate” i pogardliwe wypowiedzi części personelu o wychowankach w czasie rozmów z wizytującymi źle świadczą o profesjonalizmie tych osób i ujawniają niechętny stosunek części kadry do podopiecznych. W świetle poczynionych ustaleń KMPT wyraża obawy, czy sposób naboru do pracy w ośrodku uwzględnia nie tylko formalne wymogi kwalifikacyjne, ale też odpowiednie umiejętności kandydatów pod kątem pracy z młodymi ludźmi.

29. Wnioski dyscyplinarne są wystawiane przez niektórych nauczycieli nadmiarowo i nie są spójne z opinią pozostałej części personelu o zachowaniu tych samych osób.

30. Krajowy Mechanizm z całą stanowczością piętnuje powyższe praktyki. Pracownicy placówek wychowawczych powinni nie tylko swym zachowaniem

i postawą stanowić wzór do naśladowania dla wychowanków, lecz także gwarantować im poczucie bezpieczeństwa i zapewnić atmosferę wsparcia i szacunku podczas trwającego procesu wychowawczego i resocjalizacyjnego.

31. **KMPT zaleca Dyrektorowi placówki przypomnienie podległym pracownikom o zasadach traktowania wychowanków z szacunkiem oraz godnością, a także stosowanie tej zasady we własnej praktyce zawodowej.**

32. **KMPT zaleca zwiększenie nadzoru nad podległymi pracownikami.**

33. **Ponadto Krajowy Mechanizm rekomenduje przegląd wniosków o ukaranie nieletnich pod kątem różnic w opiniowaniu zachowania wychowanków za ich pośrednictwem oraz częstotliwości wnioskowania o ukaranie chłopców przez konkretne osoby z personelu i racjonalności uzasadnień przez nich przytaczanych.**

c) Brak pomocy i formalnych adnotacji po próbie samobójczej wychowanka

34. Z ustaleń KMPT wynika, że we wrześniu 2024 r. doszło do próby samobójczej wychowanka w izbie adaptacyjnej, ale nigdzie nie odnotowano tego zdarzenia i nie udzielono nieletniemu pomocy medycznej.

35. W takim przypadku powinno się bezwzględnie wezwać na miejsce pielęgniarkę ośrodka oraz pogotowie ratunkowe, tym bardziej że przed usiłowaniem powieszenia się wychowanek zażywał niedozwolone substancje psychoaktywne i miał po nich omamy. Ustalenia KMPT dowodzą, że nie podjęto takich działań, co narażało wychowanka na poważne reperkusje zdrowotne.

36. Na miejsce został natomiast wezwany Dyrektor, ale nie podjął dalszych kroków.

37. Nie powiadomiono matki wychowanka o zdarzeniu, nie zabezpieczono monitoringu z izby adaptacyjnej, nic nie wiadomo o ewentualnej pomocy psychologa czy wizycie u psychiatry związanej stricte z tą sytuacją.

38. Należy zauważyć, że poza ogólnikowym wskazaniem w „Planie ochrony ośrodka”, że w razie wydarzenia nadzwyczajnego należy „podjąć działania adekwatne do zaistniałej sytuacji”, w OOW nie ma odrębnej procedury.

39. Wydarzenia nadzwyczajne regulowane są przepisami prawa krajowego¹⁸ oraz rozporządzeniami wykonawczymi, w tym dotyczącymi funkcjonowania publicznych placówek systemu oświaty. Zgodnie z przepisami, Dyrektor ośrodka ma obowiązek zgłaszania takich zdarzeń, a zarejestrowane wydarzenie jest utrwalane

¹⁸ Między innymi art. 86 pkt 12, art. 121 ust. 5 i 12 u.w.r.n.

i przechowywane na odpowiednim nośniku w aktach osobowych nieletniego do ukończenia przez niego 21 lat. Za zabezpieczenie monitoringu odpowiada Dyrektor OOW. Wydarzenia nadzwyczajne są dokumentowane w Księdze Ewidencji Wydarzeń Nadzwyczajnych.

40. Mając na względzie powyższe, należy uznać, że w ośrodku doszło do poważnego naruszenia tej procedury i zaniedbania wychowanka w trudnym stanie.

41. **KMPT zaleca ustalenie zasad postępowania w przypadkach zdarzeń nadzwyczajnych w OOW, zwłaszcza w postaci autoagresji wychowanków, które umożliwią wyeliminowanie wskazanych błędów w przyszłości.**

42. **Krajowy Mechanizm zwraca się również do Zastępcy Dyrektora Departamentu Wykonania Orzeczeń i Probacji w Ministerstwie Sprawiedliwości o analizę sprawy pod kątem prawidłowości działań Ośrodka w tym zakresie.**

d) Krzywdzący zakaz posiadania niektórych przedmiotów osobistych

43. W placówce nie ma zgody m.in. na posiadanie zegarka, a liczne pisemne prośby nieletnich o zezwolenie na to ujawniają, że wskazane ograniczenie dotyczy wszystkich rodzajów zegarków z założenia, nie tylko zegarków z funkcjami, które mogłyby stanowić zagrożenie lub ułatwiać kontakt z osobami poza ośrodkiem. Co więcej, do KMPT nie wpłynęły informacje, jakoby którykolwiek z chłopców posiadał zegarek z takimi możliwościami. KMPT uznaje zakaz posiadania zegarków za niewłaściwą praktykę, niemającą żadnego oparcia w obowiązujących przepisach prawa. W tym miejscu zaznaczyć należy, że wśród pogardliwych dla wychowanków komentarzy części kadry OOW, odebranych przez wizytatorów KMPT, było zdanie: „Nie znają się nawet na zegarku”.

44. Wśród skierowanych do Dyrektora prośb wizytatorzy odnaleźli także wnioski o pozwolenie na noszenie podarowanego przez partnerkę wychowanka łańcuszka. Ostrożność OOW w zakresie ryzyka posiadania przez nieletnich cennych przedmiotów jest zrozumiała. Niemniej jednak KMPT nie odebrało wiarygodnej informacji, że ta właśnie motywacja jest podstawą wskazanych zakazów, a to one, wraz z innymi opisanymi w niniejszym raporcie kwestiami, wpisują się w opinię Krajowego Mechanizmu o kreowaniu złych relacji personel–wychowankowie.

45. **KMPT zaleca odstąpienie od uogólnionej, schematycznej praktyki zakazywania posiadania prywatnych przedmiotów i odbieranie nieletnim możliwości ich posiadania jedynie w zindywidualizowanych przypadkach.**

46. **Krajowy Mechanizm rekomenduje również odnotowywanie w dokumentacji powodów nałożenia zakazu posiadania prywatnych przedmiotów.**

B. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego

47. Z poczynionych przez KMPT ustaleń wynika, że większość nieletnich transportowanych poza teren placówki, np. w celu udzielenia świadczeń medycznych, ma zakładane kajdanki (na ręce trzymane z przodu). Tymczasem zgodnie z obowiązującymi przepisami kajdanki mogą być stosowane tylko, gdy istnieje uzasadnione prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki lub wystąpienia objawów agresji lub autoagresji ze strony konkretnego wychowanka¹⁹. Zaobserwowana praktyka nie opiera się na indywidualnej ocenie ryzyka, co zwiększa dolegliwość wobec nieletnich i ma stygmatyzujący charakter. KMPT rozumie prewencyjny charakter niektórych środków przymusu, jednak wskazany brak zindywidualizowania podważa takie uzasadnienie.

48. Tę samą praktykę, według relacji wychowanków, stosują funkcjonariusze Policji przywożący nieletnich do ośrodka. Część chłopców relacjonowała, że przybyła do OOW z funkcjonariuszami, którzy zakuli ich ręce z tyłu, lub że przywiezieni zostali w kajdankach zespolonych. Zważywszy na otwarty typ placówki, do której zostali w ten sposób przywiezieni, takie stosowanie prewencyjnego środka przymusu należy uznać za nadmiarowe i niezgodne z art. 15 ust. 6 ustawy o środkach przymusu²⁰, który wskazuje, że w przypadku prewencyjnego zastosowania kajdanek zapina się je z przodu.

49. Problem ten sygnalizowany był Polsce również przez SPT²¹ i CPT²².

50. **KMPT rekomenduje stosowanie kajdanek w oparciu o indywidualną ocenę ryzyka i tylko wówczas, gdy jest to absolutnie konieczne.**

51. Delegacja zapoznała się także z wybranymi nagraniami z monitoringu, w tym z nagraniem z dnia 23 października 2024 r. (start godz. 10:04:40), kiedy to jeden uczeń wszczął konflikt w klasie matematycznej z innym chłopcem. Interweniujący nauczyciel odciągał go, wbrew oporowi wychowanka, który usiłował mu się wyrwać i mimo wszystko zaatakować kolegę. Agresor, wobec którego nauczyciel stosował siłę fizyczną w postaci technik obezwładnienia, został zaciągnięty na drugi koniec klasy, pod tablicę, a następnie wobec dalszego oporu, przesunął się wraz z nim w róg sali lekcyjnej, za swoje biurko i następnie rzucił chłopcem, stojącym tyłem do tego mebla, plecami o jego kant. Następnie nauczyciel ściągnął go na podłogę, gdzie został przyciśnięty do ziemi rękami i kolanem.

¹⁹ Zob. art. 122 ust. 4 pkt 1 u.w.r.n.

²⁰ Dz. U. z 2025 r. poz. 555.

²¹ Zob. Raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, par. 68 i 69.

²² Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2019 r., CPT/Inf (2020) 31, par. 17 i przypis 17.

Nauczyciel nie stosował ciosów czy duszenia, mówił coś do chłopca, po czym nieletni uspokoił się i został wyprowadzony z klasy. Według ustaleń KMPT został on ukarany za swoje zachowanie osadzeniem w izbie adaptacyjnej, o czym napisano, jako o problemie, w pkt A lit. a niniejszego raportu.

52. Należy jednak wyrazić wątpliwość dotyczącą przebiegu tej interwencji, gdyż groził on urazem kręgosłupa nieletniego.

53. **Krajowy Mechanizm zaleca regularne przeprowadzanie praktycznych szkoleń personelu z zakresu stosowania środków przymusu bezpośredniego, w tym analizę przypadków z nagrań monitoringu, w celu wyeliminowania błędnego czy ryzykownego postępowania kadry OOW.**

C Kontrola osobista

54. Z ustaleń wizytujących wynika, że co zasady kontrole osobiste mają charakter dwuetapowy, jednak zdarzają się sytuacje, w których kontrola przeprowadzana jest w sposób jednoetapowy (tj. wychowankowie zdejmują jednocześnie całą odzież i bieliznę, po czym muszą wykonać przysiad i zdarza się, że przeprowadzający kontrolę świeci wówczas latarką w dolną część ciała kucającego). Taka forma realizacji kontroli osobistej jest niezgodna z przepisami prawa, ma poniżający charakter i zwiększa opresyjność tej czynności.

55. Zgodnie z przepisami²³ taka kontrola powinna mieć formę etapową. Nieletni powinien być w jej trakcie częściowo ubrany. Kontrolujący powinien najpierw dokonać oględzin i sprawdzenia części odzieży i bielizny, a przed dokonaniem kontroli kolejnej części nieletni powinien mieć możliwość ubrania się. Taką formę przewiduje również procedura wewnętrzna OOW, a zatem stosowana przez niektórych pracowników ochrony praktyka jest nieprawidłowa.

56. KMPT jest zaniepokojony praktyką używania do kontroli osobistej latarki. Pomieszczenia placówki, gdzie realizowane są kontrole, są widne, a w razie potrzeby można w nich dodatkowo włączyć światło elektryczne. Ponadto praktyka ta jest dla chłopców krępująca i dodatkowo może wzbudzać w nich poczucie zagrożenia.

57. CPT podkreśla, że kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego też względu należy podjąć wszelkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania osoby kontrolowanej. W opinii CPT taka kontrola powinna mieć formę etapową, a osoby jej poddane nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie²⁴.

²³ Zob. art. 87 pkt 3 u.w.r.n.

²⁴ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2013 r., CPT/Inf (2014) 21, par. 106.

58. **KMPT rekomenduje realizację kontroli osobistej w sposób etapowy i odstąpienie od praktyki doświetlania latarką intymnych części ciała kontrolowanych.**

D. Personel

59. W placówce w grudniu 2024 r., poza kierownikiem internatu zatrudnionych było 11 wychowawców (w tym 1 kobieta), poza kierownikiem szkół – 7 nauczycieli (w tym 5 kobiet), 4 nauczycieli praktycznej nauki zawodu (w tym 1 kobieta). Zespół pomocy psychologiczno-pedagogicznej składał się z 2 pedagogów oraz 2 psychologów, w tym terapeuty uzależnień (w zespole pracowały 3 kobiety). Ośrodek zatrudniał też 1 pielęgniarkę.

60. Według informacji uzyskanych od Dyrektora placówki, nie udało się zapełnić wszystkich wakatów na stanowiska wychowawców (pod koniec 2024 r. były 4 wakaty), których pozyskanie na rynku pracy w okolicach OOW, w świetle jego relacji, jest niezmiernie trudne.

KMPT zauważa również, że w okresie od pierwszej wizytacji odeszła m.in. jedna z 2 pielęgniarek.

Niepokojącym sygnałem dla KMPT było to, że część pracowników, w tym jeden z 2 wychowawców, odszedł z pracy z uwagi na uznanie, iż był źle traktowany przez Dyrektora OOW (zaznaczyć należy, że kolejna osoba, tj. zwolniona wychowawczyni, postępowała niewłaściwie, skracając dystans z wychowankami i przemycając im papierosy).

Relacje większości kadry wskazywały na problem złego traktowania personelu przez Dyrektora, którego przejawy miały miejsce również przy wychowankach placówki, co miało ulec nieznacznej poprawie od kontroli Ministerstwa Sprawiedliwości w dniu 20 listopada 2024 r. (sygn. WOiP-V.7013.1.3.2024). Ta sama kontrola MS wykazała wady w zakresie organizowanego przez kierownictwo placówki procesu rekrutacyjnego.

61. Delegacje Krajowego Mechanizmu odebrały liczne sygnały o trwających nadal, zaburzonych relacjach między pracownikami, a przede wszystkim między kadrą i Dyrektorem, które mają negatywny wpływ na nieletnich („Robimy chłopcom podobne przykrości, jakie dyrektor sprawia nam”). W związku z tym w relacjach chłopców o kadrze placówki wybrzmiewał brak zaufania do części osób i wyrazy wątpliwości co do słuszności podejmowanych wobec nich decyzji, tudzież ich faktycznych intencji.

62. Sygnały przekazane KMPT wskazują również na brak odpowiedniej komunikacji na linii wychowawcy-nauczyciele (internat-szkoła). Zgodnie z relacjami nauczycieli, często nie wiedzą oni o ważnych zdarzeniach, jakie miały miejsce

w internacie, a które mają wpływ na zachowanie chłopców w szkole. Na zajęcia szkolne kierowane są też nierzadko osoby, które mają obniżoną kondycję zdrowotną po epizodach z używkami i powinny być pod opieką wychowawców w internacie. Wychowawcy są zaś zdania, że nauczyciele chcą się zajmować wyłącznie „grzecznymi dziećmi”. W efekcie następuje wysyłanie i odsyłanie tam i z powrotem danego wychowanka między personelem internatu i szkoły.

63. Część pracowników otwarcie wskazywała na problem zmagania się przez nich z przejawami wypalenia zawodowego i ze stresem, nierzadko związanym również z prywatnymi problemami, utrudniającymi pełne zaangażowanie w pracę i dobrą jej jakość. Oczekiwane jest też wyraźnie motywowanie pracowników w wymierny sposób. Te problemy w ocenie KMPT bezpośrednio przekładają się na traktowanie nieletnich.

64. Placówka nie zapewnia warsztatów dotyczących technik radzenia sobie ze stresem oraz indywidualnych sesji monitoringu psychologicznego, nie odbywa się także superwizja prowadzona przez eksperta zewnętrznego.

65. Odpowiednio prowadzona superwizja daje pracownikom możliwość przeanalizowania i wypowiedzenia swoich lęków, wątpliwości czy frustracji, co jest warunkiem koniecznym do długoterminowego i efektywnego świadczenia pracy w placówce, jaką jest ośrodek wychowawczy. Przede wszystkim psychologowie pracujący w ośrodku powinni regularnie korzystać z superwizji indywidualnych. Na przydatność tej formy wsparcia osób pracujących z młodzieżą wskazuje też UNICEF²⁵.

66. **KMPT rekomenduje zorganizowanie superwizji dla chętnych pracowników OOW.**

67. **Krajowy Mechanizm zaleca rozważenie zorganizowania przedsięwzięć dla personelu, zmierzających do przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu i indywidualnego wsparcia psychicznego.**

68. KMPT dostrzega niski udział kobiet w kadrze placówki, co szczególnie uwidacznia się w gronie wychowawców.

69. Zróżnicowanie personelu pod względem płci to kolejne zabezpieczenie przed złym traktowaniem w miejscach pozbawienia wolności, szczególnie jeśli chodzi o nieletnich. Obecność personelu zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej może mieć korzystny wpływ tak w sensie etosu opiekuńczego, jak i sprzyjania poczuciu normalności w miejscu pozbawienia wolności²⁶.

²⁵ Zob. Raport „Prawa dziecka w Polsce 2024. Wyniki badania porównawczego prezentującego perspektywę dzieci, rodziców i nauczycieli oraz rekomendacje koniecznych zmian”, Stowarzyszenie Polski Komitet Narodowy UNICEF, Warszawa 2025, s. 93.

²⁶ Zob. Dziesiąte Sprawozdanie Ogólne CPT, CPT/Inf (99)12-part, par. 26.

70. **KMPT zaleca uwzględnienie powyższego problemu w procesie rekrutacyjnym do OOW.**

E. Krzywdzące i ograniczające rozwój nieletnich metody wychowawcze

71. Większość personelu w rozmowach z KMPT przyznawała, że „stare metody z zakładu poprawczego”, oparte na karaniu czy straszeniu izolacją lub wywiezieniem do zakładu poprawczego, bywają krzywdzące dla chłopców, nie są skuteczne i czas wprowadzić nowoczesne techniki wywierania wpływu na chłopców²⁷.

Wprowadzając zmianę w zakresie przeznaczenia placówki, nie przygotowano jednak merytorycznie jej kadry do nowej rzeczywistości²⁸.

Jednocześnie zgłaszano KMPT problem z radzeniem sobie z trudnymi wychowawczo, często uzależnionymi od wielu różnych substancji lub/i mającymi zaburzenia psychiczne chłopcami. Wizytujący odebrali liczne uwagi w tym zakresie, włącznie z informacją, że między Dyrektorem placówki a kadrami nie ma dialogu na temat potrzebnych w tym obszarze szkoleń²⁹. Jedyne istotne szkolenie, jakie wskazywali rozmówcy KMPT, poza Dialogiem Motywującym oraz TZA, dotyczyło postępowania z nieletnimi w spektrum autyzmu i oczekiwane jest jego kontynuowanie.

72. Wychowawcy żalili się na brak zgody na elastyczność w oddziaływaniach wychowawczych. Tematyka programów i czas ich realizacji są odgórnie, ściśle określone i nie ma możliwości ich modyfikacji; nawet w sytuacji, gdy dana grupa, jak to

²⁷ Przykładowo należy, zdaniem kadry pedagogicznej, wprowadzić system progresywny, polegający na tym, że wychowankowie w miarę pracy nad sobą powinni zyskiwać przywileje, których wachlarz należy poszerzyć, bo obecnie są zbyt skromne. Grupy nie powinny być tak duże (w wakacje było to nawet 14-15 osób) i w powrocie do społeczeństwa nieletnim pomogłoby wprowadzenie funkcjonującej w części tego typu placówek grupy hostelowej, o zmniejszonym nadzorze wychowawczym, gdzie wychowankowie ćwiczyliby samodzielność, niezbędną po zakończeniu czasu pobytu w OOW.

²⁸ W tym zakresie uwagę zwraca zalecenie z kontroli Departamentu Wykonania Orzeczeń i Probacji Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 20 listopada 2024 r. (sygn. DWOIP-V.713.1.3.2024, dalej: zalecenie MS), dotyczące zorganizowania szkolenia dotyczącego roli okręgowych ośrodków wychowawczych i metod pracy z nieletnimi umieszczonymi w ośrodku.

²⁹ Jednym z przykładów wartościowych szkoleń dla personelu OOW, jaki podano pracownikom KMPT, poza Pozytywną Dyscypliną jest Szkoła dla Rodziców i Wychowawców (cz. I – Jak mówić, żeby dzieci słuchały. Jak słuchać, żeby do nas mówiły, w tym: dialog i kształtowanie więzi opartych na wzajemnym szacunku, trening w stawianiu i egzekwowaniu granic, jak pomóc dziecku, by radziło sobie z trudnymi uczuciami, zachęcanie do współpracy, stosowanie konsekwencji w sytuacji przekraczania lub łamania norm, rozwiązywanie problemów i konfliktów, zachęcanie do samodzielności, pochwała i zachęta. Cz. II – relacje rówieśnicze bez rywalizacji, m.in. zazdrość, sprawiedliwość, porównania, wpływ ról na relacje, kłótnie i bójki. Cz. III – Jak pomóc nastolatkowi w kryzysie wieku dorastania, m.in. okres dorastania, cele rozwojowe nastolatka, granice w wychowaniu, uczucia nastolatka – jak sobie z nimi radzić, rozwiązywanie problemów i trudne tematy.

ujęto w jednej z rozmów, „nie potrzebuje nauki jedzenia z pomocą widelca i noża, bo chłopcy muszą się wyciszyć, po gorszym dniu, zamiast brać udział w zaplanowanych na ten dzień zajęciach”. Poza relacjami personelu w tym obszarze również sami nieletni skarżyli się na brak konstruktywnych, odpowiadających ich sytuacji w danym momencie czy po prostu ciekawych zajęć w grupach wychowawczych oraz wycieczek i zajęć sportowych³⁰.

73. Część pracowników nie chce opuszczać murów placówki w ramach zajęć z nieletnimi i neguje aktywność pozostałych członków zespołu, zmierzających do organizowania wyjść wychowanków poza OOW, a jeśli są one organizowane, to obejmują bardzo małą liczbę chłopców, tj. 1–3 osoby (dotyczy to również tych przedsięwzięć, które przedstawione zostały w nadesłanych do KMPT materiałach).

Tłumaczy się to względami bezpieczeństwa, choć według informacji przekazanych wizytującym nigdy nikt nie uciekł np. z zajęć sportowych poza placówką.

Niepokojącym sygnałem w tym obszarze jest też zmienianie przez Dyrektora decyzji personelu co do udziału wybranych wychowanków w aktywności poza OOW. Wpływa to źle na budowany przez wychowawców wizerunek w prowadzonej grupie wychowawczej.

Niektórzy z pracowników relacjonowali, że nie ma zorganizowanych wyjść poza OOW również z tego względu, że Dyrektor nie przeznacza na nie środków. W rozmowie z wizytującymi Dyrektor wskazał, że faktycznie ma fundusze na organizację wycieczek czy zakupy biletów na przedsięwzięcia sportowe i rozważy ich uruchomienie w roku 2025.

KMPT zwraca się do Dyrektora OOW o informację o zrealizowanych w pierwszym półroczu 2025 r. przedsięwzięciach poza placówką oraz nadesłanie list wychowanków, którzy wzięli udział w poszczególnych atrakcjach poza OOW.

74. W relacji wychowanków problemem jest też korzystanie z urządzeń sportowych: siłowni i boiska sportowego na terenie samej placówki, także pod pretekstem bezpieczeństwa. Zgodnie z wyjaśnieniem udzielonym przedstawicielom KMPT „do siłowni nie ma kto z chłopcami iść” lub – jak stwierdził kierownik internatu – „będą oni się w niej umacniać fizycznie, co jest niebezpieczne dla ochrony ośrodka” (KMPT wielokrotnie słyszał tę niestosowną argumentację w jednostkach penitencjarnych). Natomiast boisko ma być, według Dyrektora, miejscem przedostawiania się nielegalnych artykułów, jak papierosy, stąd ogranicza on zajęcia

³⁰ W tym zakresie uwagę zwraca zalecenie MS dotyczące wzbogacenia oferty zajęć rozwijających zainteresowania wychowanków i uznanie, że pożądane jest wprowadzenie innych, twórczych metod pracy z nieletnimi, które mogłyby być bardziej efektywne i skuteczne.

na jego terenie. Brak możliwości korzystania ze studia muzycznego uzasadniany jest rzekomym brakiem klucza do tego pomieszczenia.

75. W opinii KMPT umiejętne korzystanie i pogłębianie wiedzy ze studiów kierunkowych kadry pedagogicznej OOW, przy wsparciu Dyrektora placówki, polegającym na organizowaniu szkoleń personelu, jest mechanizmem zapobiegania złemu traktowaniu i budowania odpowiedniej kultury organizacyjnej.

76. Zmiana metod wychowawczych na nowoczesne, charakteryzujące się odejściem od tradycyjnych, autorytarnych postaw na rzecz budowania relacji opartych na szacunku, zaufaniu i współpracy, również zalicza się do katalogu narzędzi pomocnych w ochronie przed krzywdzącym traktowaniem nieletnich.

77. CPT w odniesieniu do placówek dla nieletnich podkreśla, że należy podjąć kroki w celu zapewnienia regularnej obecności wyspecjalizowanych wychowawców, psychologów i pracowników socjalnych w ośrodkach pozbawienia wolności dla osób nieletnich. Powinni być oni zaangażowani w pracę z młodymi ludźmi, zdolni do dawania im wskazówek i motywowania ich³¹. Należy zwrócić szczególną uwagę na szkolenia personelu w zakresie radzenia sobie z incydentami z użyciem przemocy, głównie rozwijanie umiejętności werbalnej deeskalacji w celu zredukowania napięcia³².

78. Natomiast nieletnim osadzonym powinno się zapewnić całodzienny program edukacyjny, sportowy, w zakresie szkolenia zawodowego, rekreacji i inne działania poza celą. Ćwiczenia fizyczne powinny stanowić ważną część dziennego programu dla nieletnich³³.

79. CPT kładzie nacisk na stworzenie bezpiecznego środowiska wychowawczego i socjoterapeutycznego, które ułatwi proces reintegracji społecznej nieletnich, zgodnie z zasadą najlepszego interesu dziecka³⁴.

80. Warto odwołać się także do standardów traktowania nieletnich zawartych w Regułach z Hawany³⁵ i wskazujących, że „każdy nieletni powinien mieć prawo do

³¹ Zob. Raport Ogólny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 119.

³² Zob. Dziewiąty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (99) 12, par. 29 i 30.

³³ Zob. Raport Ogólny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 107 i 108.

³⁴ Zob. Raport CPT z wizyty w Hiszpanii w 2016 r., CPT/Inf (2017) 34, par. 106; Raport CPT z wizyty w Macedonii Północnej w 2019 r. [CPT/Inf (2021) 8], par. 108-109; Raport CPT z wizyty w Hiszpanii w 2020 r., CPT/Inf (2021) 27, par. 180 oraz z wizyty w 2016 r., CPT/Inf (2017) 34, par. 106; Dwudziesty Czwarty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 104; Recommendation CM/Rec (2008) 11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies), par. 53.2.

³⁵ Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności (Reguły z Hawany), Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113 z 14 grudnia 1990 r., dalej jako: Reguły z Hawany <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-rules-protection-juveniles-deprived-their-liberty>.

odpowiedniej ilości czasu na codzienne, swobodne ćwiczenia na świeżym powietrzu, o ile pozwala na to pogoda, w trakcie których należy zapewnić odpowiednie zajęcia rekreacyjne i trening fizyczny. Należy zapewnić odpowiednią przestrzeń, zaplecze i sprzęt do tych zajęć. Każdy nieletni powinien mieć dodatkowy czas na codzienne zajęcia rekreacyjne, którego część, jeśli nieletni wyrazi takie życzenie, powinna być poświęcona na rozwijanie umiejętności artystycznych i rzemieślniczych (...)”³⁶.

81. KMPT rekomenduje poszerzenie kompetencji kadry przez zapewnienie jej dodatkowych szkoleń, w szczególności z zakresu: specyfiki pracy okręgowych ośrodków wychowawczych, komunikacji interpersonalnej, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych (w tym deeskalacji napięć i konfliktów), nowoczesnych metod wychowawczych, międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka i praw dziecka (m.in. Reguł z Hawany).

82. Krajowy Mechanizm zaleca kontynuowanie i rozwinięcie zakresu szkoleń dotyczących postępowania z nieletnimi mającymi zaburzenia rozwojowe oraz z osobami uzależnionymi.

83. KMPT rekomenduje porozumienie z personelem placówki w celu ustalenia innych zapotrzebowań szkoleniowych.

84. KMPT rekomenduje wprowadzenie zajęć rozwijających zainteresowania wychowanków, również poza terenem OOW, i wykorzystywanie w pełni bazy samego ośrodka do tych celów.

F. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

85. W trakcie wizytacji przedstawiciele KMPT uzyskali informację, że wychowankowie nie mogą sami inicjować połączeń telefonicznych, a jedynie odbierać połączenia przychodzące. Dotyczy to zarówno rozmów z bliskimi, jak i pełnomocnikami prawnymi. Czas rozmów z rodziną jest nadto limitowany (15 minut) z uwagi na dużą liczbę chętnych w poszczególnych grupach, gdzie jest jeden aparat telefoniczny.

86. Wychowankowie podczas rozmów wyrażali nadzieję na zmianę praktyki realizacji środka nagrodowego w formie rozmowy telefonicznej. Nieletni chcieliby mieć możliwość rozmowy z własnego telefonu komórkowego, co jest możliwe na podstawie art. 109 pkt 9 u.w.r.n. za zgodą Dyrektora. Natomiast w ośrodku nagroda realizowana jest z wykorzystaniem telefonu, który znajduje się w pokoju wychowawców w internacie. Nie zapewnia to wychowankom prywatności rozmowy.

³⁶ Zob. Reguły z Hawany, reguła 47.

87. **KMPT zaleca zapewnienie, aby wychowankowie mieli możliwość inicjowania połączeń telefonicznych z osobami bliskimi i pełnomocnikami prawnymi.**

88. **Krajowy Mechanizm zaleca dostosowywanie dopuszczalnej długości rozmowy do potrzeb wychowanka przy uwzględnieniu harmonogramu dnia i wynikających z niego obowiązków.**

89. **Krajowy Mechanizm zaleca korzystanie z możliwości wydawania wychowankom telefonów komórkowych za zgodą Dyrektora, w celu przeprowadzania rozmów w ramach realizacji środka nagrodowego.**

90. Należy również wyrazić zastrzeżenia dotyczące organizacji odwiedzin – miejsca spotkań i zbyt krótkiego czasu na rozmowy z rodziną. Spotkania odbywają się w niedziele i święta i są ograniczone czasowo do 1 godziny dla nieletniego i odwiedzających go osób. Tylko wyjątkowo, za zgodą Dyrektora, odwiedziny mogą odbywać się również w innym terminie.

91. Spotkania odbywają się przy portierni pracowników ochrony. Stoją tam dwa stoliki i krzesła. W związku z tym tylko dwóch wychowanków może jednocześnie spotkać się z bliskimi. Miejsce odwiedzin nie zapewnia ponadto prywatności, rozmowy są słyszane przez pracownika ochrony przebywającego na portierni.

92. Dla części rodzin, szczególnie tych zamieszkujących w miejscowościach znacznie oddalonych od Ośrodka, podróż w celu odbycia 60-minutowych odwiedzin jest bardzo kosztowna, co również rzutuje na częstotliwość kontaktów.

93. Zgodnie ze standardami Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), promowanie dobrego kontaktu ze światem zewnętrznym może być szczególnie korzystne dla nieletnich pozbawionych wolności, z których wielu ma problemy z zachowaniem związane z zaburzeniami emocjonalnymi lub brakiem umiejętności społecznych. Należy uczynić wszystko, by zapewnić, że wszyscy nieletni mają możliwość kontaktowania się ze swoimi rodzinami i innymi osobami od momentu przyjęcia do placówki detencyjnej. Pojęcie rodziny powinno być interpretowane w sposób funkcjonalny, tak aby obejmowało kontakty z osobami, z którymi nieletni nawiązał relacje porównywalne do rodzinnych, nawet jeśli związek ten nie został sformalizowany³⁷. Warto odwołać się także do standardów traktowania nieletnich zawartych w Regułach z Hawany i wskazujących, że kontakt ze światem zewnętrznym jest integralnym elementem sprawiedliwego i humanitarnego traktowania oraz ma zasadnicze znaczenie dla przygotowania nieletnich do powrotu na łono społeczeństwa

³⁷ Zob. Dwudziesty Czwarty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2015) 1, par. 122.

(Reguła 59). Personel instytucji powinien wspierać nieletnich w utrzymywaniu odpowiednich kontaktów ze światem zewnętrznym oraz powinien zapewnić im odpowiednie środki do realizacji tego celu (Reguła 85.1).

94. **KMPT rekomenduje wykorzystywanie innych pomieszczeń niż sala przy dyżurce ochrony, umożliwiających realizowanie odwiedzin bez obecności osób postronnych (m.in. pokoju odwiedzin).**

95. **Krajowy Mechanizm zaleca uelastycznienie harmonogramu spotkań tak, by były możliwe dłuższe odwiedziny oraz by spotkania w inny niż niedziela dzień wolny od zajęć szkolnych były standardowo dopuszczalne.**

96. Chłopcy wyjeżdżający z ośrodka na przepustkę oczekują często nawet przez kilka godzin na wyjście (podobnie odbierający ich bliscy, którzy w czasie oczekiwania na wypuszczenie dziecka przebywają przed bramą placówki). Pretekstem jest nieobecność w danym czasie Dyrektora lub kierownika internatu/szkół (ewentualnie są oni na miejscu, ale zajmują się czymś innym), którzy ostatecznie decydują o wyjściu wychowanka poza OOW. Długie oczekiwania są tłumaczone przez kadrę kierowniczą placówki trwającymi jeszcze tego dnia zajęciami szkolnymi lub zbyt wczesnym przyjazdem rodziców po dane dziecko³⁸.

97. Kolejnym potwierdzonym przez KMPT problemem w tym samym obszarze jest umyślne kierowanie już przygotowanych do wyjścia chłopców, często w najlepszym ubraniu, do brudzących prac w OOW, jak np. grabienie liści. Takie sytuacje przeczą wyjaśnieniom Dyrektora Szkół, że opóźnione wyjście na przepustkę danego chłopca wynika z faktu, iż ma on obowiązek brania w tym czasie udział w zajęciach szkolnych. Wychowankowie wskazane problemy odbierają jako złośliwość wobec nich.

98. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że OOW jest zlokalizowany na niemal odludnym, leśnym terenie, z dala od krajowej drogi nr 719, słabo lub w ogóle nieskomunikowanym, do którego dotarcie odbywa się głównie prywatnymi autami, a zatem nie jest łatwo dojechać do niego rodzinom z innych miejscowości. Sytuacja ta powinna być wzięta pod uwagę. Tymczasem niektórzy wychowankowie żalili się wizytującym, że nie bierze się pod uwagę odległości od miejsca zamieszkania, a wyznaczając godziny powrotu z przepustki, kieruje się raczej osobistymi sympatiami.

99. **KMPT zaleca wypuszczanie wychowanków na przepustki bez zwłoki w określonym dniu i niezobowiązanie ich do wcześniejszego wykonywania**

³⁸ Matka jednego z wychowanków, która z powodu opóźnienia w wydaniu jej dziecka spóźniła się do pracy, napisała skargę w tej sprawie.

brudzących prac bez stosownego ubrania ochronnego, tudzież w miejsce zajęć lekcyjnych.

100. Krajowy Mechanizm rekomenduje ustalenie czytelnych reguł udzielania przepustek, uwzględniających odległość do miejsca zamieszkania i możliwości transportu, a także wgląd w sytuację związaną z opisaną negatywną atmosferą towarzyszącą wyjściom niektórych wychowanków poza OOW.

101. Z ustaleń KMPT wynika, że matka chłopca, który usiłował popełnić samobójstwo w OOW, nie miała możliwości go odwiedzać w placówkach, w których był kolejno umieszczany. Jednocześnie nieletni nie miał zgody na przepustki. Przewiezienie chłopca z MOW do OOW odbyło się w czasie, kiedy miał on pierwszy raz, po 11 latach zobaczyć matkę, do czego nie doszło w związku z przeniesieniem go do wizytowanego ośrodka. **Krajowy Mechanizm nie ma wiedzy o sposobie rozwiązania tego problemu i oczekuje na informację od Dyrektora co do dalszego postępowania w tej sprawie.**

G. Monitoring wizyjny

102. W placówce monitoring obejmuje wszystkie pomieszczenia, w których przebywają nieletni, m.in. sypialnie i łazienki. Wprawdzie w łazienkach monitoring ma funkcję maskującą strefy intymne (czarne kwadraty), jednak w pokojach wychowanków zmiana odzieży przez chłopców odbywa się w zasięgu zainstalowanych tam kamer.

103. Wprowadzone rozwiązanie, jak wynika z argumentacji kierownictwa, ma służyć prewencji autoagresji oraz agresji wychowanków względem siebie. Jego skuteczność w tym obszarze potwierdzają sami nieletni. Niezależnie od powyższego KMPT stoi na stanowisku, że tak rozbudowany system monitoringu w placówce wychowawczej jest środkiem nadmiarowym.

104. Świadomość wychowanków, że pozostają pod stałą obserwacją, może zwiększyć poczucie napięcia i paradoksalnie przyczynić się do wzrostu frustracji. Doświadczane skrajne emocje powinny być regulowane przez oddziaływania terapeutyczne, nie zaś zwiększanie kontroli nad wychowankami przez monitoring wizyjny. Z doświadczenia wizytujących wynika, że monitoring wizyjny jest obiektywnym źródłem informacji i dowodów, jednak sam w sobie nie będzie narzędziem zapobiegającym autoagresji czy aktom agresji rówieśniczej. O słuszności tego poglądu może świadczyć fakt, że nawet przy tak rozbudowanym systemie monitorowania zachowania wychowanków w wizytowanej placówce tego rodzaju zdarzenia niepożądane mają miejsce.

105. W miejscach pozbawienia wolności rozwijać należy w szczególności koncepcję bezpieczeństwa dynamicznego, opierającego się przede wszystkim na dobrych relacjach międzyludzkich i umiejętnościach komunikacyjnych w kontaktach z wychowankami. Zgodnie z zaleceniami Komitetu Ministrów Rady Europy³⁹ placówki dla nieletnich dążyć powinny do zapewnienia bezpieczeństwa przy użyciu możliwie najmniej restrykcyjnych środków bezpieczeństwa i kontroli niezbędnych do ochrony nieletnich i personelu.

106. **KMPT rekomenduje przeprowadzenie analizy liczby i rozmieszczenia kamer monitoringu wizyjnego w celu przeglądu zasadności ich stosowania i pozostawienie ich tylko w tych miejscach, gdzie są one rzeczywiście konieczne ze względów bezpieczeństwa.**

H. Mechanizm skargowy

107. W placówce założona była „Księga skarg, próśb i wniosków”, która od momentu utworzenia OOW w 2022 r. do dnia ostatniej wizytacji KMPT zawierała same prośby i tylko jedną skargę.

108. Warto zaznaczyć, że z punktu widzenia prewencji tortur brak odnotowanych skarg nie musi oznaczać, że w placówce nie dochodzi do sytuacji, które mogłyby być lub faktycznie byłyby przedmiotem skarg wychowanków. CPT zwraca uwagę, że brak skarg niekoniecznie powinien być traktowany jako zjawisko pozytywne – przeciwnie, może to świadczyć o braku poczucia bezpieczeństwa lub braku zaufania do istniejących mechanizmów skargowych⁴⁰.

109. Wychowankowie żalili się, że ich prywatna korespondencja oraz skargi do instytucji zewnętrznych są czytane. Ograniczają zatem przedstawianie trudnych sytuacji w OOW w swoich listach do bliskich, tym samym tracąc szansę na ich pomoc i interwencję. Twierdzą także, że wysyłka skarg do instytucji zewnętrznych jest udaremniana przez kadrę placówki. Świadczy o tym brak odpowiedzi nawet na zbiorowe wystąpienia wychowanków.

110. KMPT zauważa, że co do zasady prywatna korespondencja wychowanków OOW podlega jedynie nadzorowi, bez czytania. W wyjątkowych przypadkach, ściśle określonych w art. 116 ust. 2 u.w.r.n., listy wychowanków mogą być cenzurowane. Jest to jednak wyjątek, którego nie wolno stosować jako reguły. Natomiast pisma do pełnomocników, organów wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji

³⁹ Recommendation CM/Rec (2008) 11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies), par. 53.2.

⁴⁰ Zob. Dwudziesty Siódmy Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2018) 4, par. 91.

państwowych, w tym Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka, tudzież innych podmiotów, o których mowa w art. 115 ust. 3 u.w.r.n., nie podlegają w ogóle nadzorowi, cenzurze i zatrzymaniu. Korespondencję tę przekazuje się bezzwłocznie bezpośrednio do adresata.

111. KMPT zaleca zaprzestanie ograniczania praw nieletnich w zakresie tajemnicy korespondencji, w tym skarg kierowanych do instytucji zewnętrznych.

I. Opieka medyczna

112. Placówka zatrudniała pod koniec 2024 r. tylko jedną pielęgniarkę, dostępną w ciągu dnia od poniedziałku do piątku. W związku z tym nie było mowy o codziennej, całodobowej opiece nad wychowankami, łącznie z kontrolą stanu chłopców przywożonych do placówki np. przez Policję (również z perspektywy przemocy, której ofiarą mogli paść) lub powracających do Ośrodka w różnym stanie zdrowia⁴¹. Nie było jasne, kto jest odpowiedzialny za identyfikowanie i analizowanie potrzeb wychowanków w zakresie opieki zdrowotnej w czasie absencji jedynej pielęgniarki.

113. KMPT rozumie trudności związanych z rekrutacją personelu medycznego, niemniej jednak warto podjąć dalsze kroki w tym kierunku. Stworzyłoby to warunki do pełniejszego monitorowania potrzeb zdrowotnych nieletnich i zapewniania im stałego dostępu do świadczeń w tym obszarze. Ma to ogromne znaczenie dla zdrowia i bezpieczeństwa wszystkich osób pozbawionych wolności, w szczególności nieletnich.

114. Krajowy Mechanizm rekomenduje dołożenie wszelkich starań w celu zapewnienia całodobowej opieki pielęgniarskiej w placówce.

115. Zgłoszonym przez kadrę ośrodka problemem są uzależnienia i często zły stan psychiczny nieletnich. Wielu wychowanków musi wspierać się farmakoterapią. Zgodnie z uwagami nauczycieli OOW, na ich lekcje często trafiają uczniowie bardzo pobudzeni lub nadmiernie wyciszeni. Oba stany utrudniają prowadzenie lekcji, a ci chłopcy, których to dotyczy, nie są w stanie się uczyć.

⁴¹ Zgodnie ze standardem CPT, z każdym nowo przybyłym nieletnim należy przeprowadzić wywiad oraz zbadać go niezwłocznie, nie później niż w terminie 24 godzin od przybycia. Badanie powinien wykonywać lekarz lub w pełni wykwalifikowana pielęgniarka pod nadzorem lekarza. Prawidłowo przeprowadzona procedura badania medycznego tuż po przyjęciu do ośrodka powinna umożliwić służbie zdrowia zidentyfikowanie nieletnich z potencjalnymi problemami zdrowotnymi (np. uzależnienie od narkotyków, skłonności samobójcze). Identyfikacja takich problemów na wystarczająco wczesnym etapie ułatwi przedsięwzięcie skutecznych działań zapobiegawczych w ramach programu opieki medyczno-psycho-socjalnej w danym ośrodku (zob. Dziewiąty Raport Generalny CPT [CPT/Inf (99) 12], par. 39).

116. **KMPT zaleca skontaktowanie się z zatrudnionym przez OOW psychiatrą w sprawie wpływu zaordynowanych wcześniej leków na stan części wychowanków.**

J. Prawo do poszanowania zasad religijnych

117. Ośrodek nie zapewnia właściwych diet wyznaniowych. Przykładowo w posiłku przeznaczonym dla wyznawcy islamu bywa wieprzowina lub jest z niego wyjmowana po ugotowaniu danej potrawy również dla innych wychowanków. Zwracanie na to uwagi nic nie daje, więc chłopiec, nie mogąc zjeść takiego posiłku ze względu na zakazy religijne, często chodzi głodny.

118. KMPT jest zaniepokojony powyższą sytuacją. Konieczne jest zapewnienie wychowankom posiłków dostosowanych do wyznawanej religii oraz indywidualnych potrzeb zdrowotnych⁴².

119. Według Reguł z Hawany⁴³, należy zapewnić każdemu nieletniemu „odpowiednio przygotowane i podane posiłki o normalnych porach, o jakości i ilości odpowiadającej standardom dietetycznym, higienicznym i zdrowotnym, a także, w miarę możliwości, wymogom religijnym i kulturowym”.

120. Problemem jest też nieudzielanie drobnej pomocy nieletnim w zakresie praktyk religijnych, np. wyznawca islamu bezskutecznie dopytywał o to, gdzie znajduje się najbliższy meczet, by móc modlić się w jego kierunku.

121. Zgodnie z międzynarodowymi standardami traktowania nieletnich, każdy nieletni powinien mieć możliwość zaspokajania potrzeb swojego życia religijnego i duchowego, w szczególności przez uczestnictwo w nabożeństwach lub spotkaniach organizowanych w areszcie śledczym lub przez odprawianie własnych nabożeństw oraz posiadanie niezbędnych książek lub przedmiotów związanych z praktykami religijnymi i nauczaniem swojego wyznania⁴⁴.

122. SPT uznaje, że stosowanie tortur i innych form złego traktowania może wynikać między innymi z pozbawienia możliwości praktykowania religii oraz z negacji lub działań przeciwko artefaktom religijnym i innym symbolom istotnym dla wiary danej osoby i innych rytuałów religijnych, w tym modlitw i specjalnych wymagań dietetycznych⁴⁵.

⁴² Zob. Raport CPT z wizyty w byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii w 2014 r., [CPT/Inf (2016) 8], par. 120.

⁴³ Zob. Reguły z Hawany, reguła 37.

⁴⁴ Zob. Reguły z Hawany, reguła 48.

⁴⁵ Zob. Osiemnasty Raport Roczny SPT z 2025 r., CAT/C/82/2, załącznik II.

123. **KMPT rekomenduje zapewnienie wszystkim nieletnim posiłków zgodnych z wyznawaną przez nich religią oraz udzielanie niezbędnego wsparcia w celu umożliwienia im odbywania praktyk religijnych.**

K. Przesłuchanie przez Policję

124. Poza problemem nadużywania prewencyjnego środka przymusu bezpośredniego w postaci kajdanek, opisanym w pkt B niniejszego raportu, przedstawiciele KMPT stwierdzili naruszenie poufności czynności procesowych realizowanych przez funkcjonariuszy Policji. Podczas wizytacji, w dniu 5 grudnia 2024 r. około godz. 14:00, w pomieszczeniu przed stanowiskiem ochrony, funkcjonariuszka Policji z Komisariatu Policji Puszcza Mariańska, nie zważając na obecność osób postronnych (przedstawicielki KMPT, pracownika ochrony oraz potencjalnych osób wchodzących do placówki), przeprowadziła z udziałem wychowanka OOW czynności procesowe. Pracownik ochrony udzielił wizytującym informacji, z której wynika, że funkcjonariusze Policji zawsze wykonują czynności z udziałem chłopców w tym miejscu, bez zachowania poufności.

125. Taka praktyka, poza naruszeniem poufności informacji, może mieć również negatywny wpływ na swobodę wypowiedzi wychowanków i skuteczność czynności procesowej. W ocenie KMPT w przypadku potrzeby realizacji przesłuchań na terenie placówki należy przeznaczyć to tego celu odpowiednie pomieszczenie, zapewniające komfort rozmowy. Ponadto czynności procesowe powinny być realizowane przez funkcjonariuszy zgodnie z obowiązującymi przepisami⁴⁶. Powinny być realizowane w warunkach zapewniających swobodę wypowiedzi. Ponadto w przypadku przesłuchania nieletnich w czynności tej powinien brać udział rodzic, obrońca lub inna wskazana osoba dorosła⁴⁷.

126. CPT podkreśla, że nieletni nigdy nie powinni być przesłuchiwani przez funkcjonariuszy Policji, proszeni o złożenie oświadczeń lub podpisanie dokumentów dotyczących czynu karalnego, o którego popełnienie są podejrzewani, bez obecności prawnika i zaufanej osoby dorosłej. Obecność tych osób zapewnia wsparcie, aby nieletni nie musiał samodzielnie podejmować decyzji o istotnych implikacjach prawnych⁴⁸.

⁴⁶ Zob. np. art. 37 ust. 7, art. 59 ust. 3 i art. 60 ust. 1 u.w.r.n.

⁴⁷ Zob. art. 59 ust. 3 u.w.r.n.

⁴⁸ Zob. Raport CPT z wizyty na Cyprze w 2017 r., CPT/Inf (2018) 16, par. 39; Raport CPT z wizyty w Bośni i Hercegowinie w 2015 r., CPT/Inf (2016) 17, par. 26.

V. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur zaleca:

a) Dyrektorowi Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Studzieńcu:

1. odstąpienie od izolacji wychowanków w izbie adaptacyjnej jako kary i wykorzystywanie tego pomieszczenia wyłącznie w granicach prawa i w ostateczności;
2. zindywidualizowanie czasu pobytu nowo przyjmowanych wychowanków w izbie adaptacyjnej;
3. przypomnienie podległym pracownikom o zasadach traktowania wychowanków z szacunkiem oraz godnością, a także stosowanie tej zasady we własnej praktyce zawodowej;
4. zwiększenie nadzoru nad podległymi pracownikami;
5. przegląd wniosków o ukaranie nieletnich pod kątem różnic w opiniowaniu zachowania wychowanków za ich pośrednictwem oraz częstotliwości wnioskowania o ukaranie chłopców przez konkretne osoby z personelu i racjonalności uzasadnień przez nich przytaczanych;
6. ustalenie zasad postępowania w przypadkach zdarzeń nadzwyczajnych w OOW, zwłaszcza w postaci autoagresji wychowanków, które umożliwią wyeliminowanie wskazanych błędów w przyszłości;
7. odstąpienie od uogólnionej, schematycznej praktyki zakazywania posiadania prywatnych przedmiotów i odbieranie nieletnim możliwości ich posiadania jedynie w zindywidualizowanych przypadkach;
8. odnotowanie w dokumentacji powodów nałożenia zakazu posiadania prywatnych przedmiotów;
9. stosowanie kajdanek w oparciu o indywidualną ocenę ryzyka i tylko wówczas, gdy jest to absolutnie konieczne;
10. regularne przeprowadzanie praktycznych szkoleń personelu z zakresu stosowania środków przymusu bezpośredniego, w tym analizę przypadków z nagrań monitoringu, w celu wyeliminowania błędnego czy ryzykownego postępowania kadry OOW;
11. realizację kontroli osobistej w sposób etapowy i odstąpienie od praktyki doświetlania latarką intymnych części ciała kontrolowanych;

12. zorganizowanie superwizji dla chętnych pracowników OOW;
13. rozważenie zorganizowania dla personelu przedsięwzięć zmierzających do przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu i indywidualnego wsparcia psychicznego;
14. uwzględnienie potrzeby większego udziału kobiet w kadrze placówki, zwłaszcza wśród wychowawców, w procesie rekrutacyjnym do OOW;
15. poszerzenie kompetencji kadry przez zapewnienie jej dodatkowych szkoleń, w szczególności z zakresu: specyfiki pracy okręgowych ośrodków wychowawczych, komunikacji interpersonalnej, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych (w tym deeskalacji napięć i konfliktów), nowoczesnych metod wychowawczych, międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka i praw dziecka (m.in. Reguła z Hawany);
16. kontynuowanie i rozwinięcie zakresu szkoleń dotyczących postępowania z nieletnimi mającymi zaburzenia rozwojowe oraz z osobami uzależnionymi;
17. porozumienie z personelem placówki w celu ustalenia innych zapotrzebowań szkoleniowych;
18. wprowadzenie zajęć rozwijających zainteresowania wychowanków, również poza terenem OOW, i wykorzystywanie w pełni bazy samego ośrodka do tych celów;
19. zapewnienie, aby wychowankowie mieli możliwość inicjowania połączeń telefonicznych z osobami bliskimi i pełnomocnikami prawnymi;
20. dostosowywanie dopuszczalnej długości rozmowy do potrzeb wychowanka, przy uwzględnieniu harmonogramu dnia i wynikających z niego obowiązków;
21. korzystanie z możliwości wydawania wychowankom telefonów komórkowych za zgodą Dyrektora, w celu przeprowadzania rozmów w ramach realizacji środka nagrodowego;
22. wykorzystywanie innych pomieszczeń niż sala przy dyżurce ochrony, umożliwiających realizowanie odwiedzin bez obecności osób postronnych (m.in. pokoju odwiedzin);

23. uelastycznienie harmonogramu spotkań, tak by były możliwe dłuższe odwiedziny, a spotkania w inny niż niedziela dzień wolny od zajęć szkolnych, były standardowo dopuszczalne;
24. wypuszczanie wychowanków na przepustki bez zwłoki w określonym dniu i niezobowiązanie ich do wcześniejszego wykonywania brudzących prac bez stosownego ubrania ochronnego, tudzież w miejsce zajęć lekcyjnych;
25. ustalenie czytelnych reguł udzielania przepustek, uwzględniających odległość do miejsca zamieszkania i możliwości transportu, a także wgląd w sytuację związaną z opisaną w raporcie negatywną atmosferą towarzyszącą wyjściom niektórych wychowanków poza OOW;
26. przeprowadzenie analizy liczby i rozmieszczenia kamer monitoringu wizyjnego w celu przeglądu zasadności ich stosowania i pozostawienie ich tylko w tych miejscach, gdzie są one rzeczywiście konieczne ze względów bezpieczeństwa;
27. zaprzestanie ograniczania praw nieletnich w zakresie prywatności korespondencji, w tym skarg kierowanych do instytucji zewnętrznych;
28. dołożenie wszelkich starań w celu zapewnienia całodobowej opieki pielęgniarzkiej w placówce;
29. skontaktowanie się z zatrudnionym przez OOW psychiatrą w sprawie wpływu zaordynowanych wcześniej leków na stan części wychowanków;
30. zapewnienie wszystkim nieletnim posiłków zgodnych z wyznawaną przez nich religią oraz udzielanie im niezbędnego wsparcia w celu umożliwienia im praktyk religijnych;
31. w razie potrzeby realizacji czynności procesowych z udziałem wychowanków na terenie placówki – zapewnienie funkcjonariuszom Policji odpowiedniego pomieszczenia, które zapewni komfort rozmowy i poufność informacji.

Ponadto, na podstawie art. 20 OPCAT, Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur zwraca się do **Dyrektora Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Studzieńcu** o udzielenie informacji wskazanych w pkt 73 i 101 raportu.

b) Komendantowi Powiatowemu Policji w Żyrardowie:

zapewnienie, że czynności procesowe z udziałem wychowanków Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Studzieńcu, realizowane przez funkcjonariuszy Policji na terenie placówki, wykonywane są w warunkach zapewniających komfort rozmowy i poufność informacji.

c) Zastępcy Dyrektora Departamentu Wykonania Orzeczeń i Probacji w Ministerstwie Sprawiedliwości:

analizę sprawy opisanej w części A pkt c raportu pod kątem prawidłowości działań Ośrodka w tym zakresie.

Opracowała: Dorota Krzysztoń

Za Zespół podpisuje:

Rafał Kulas

Dyrektor Zespołu

/-wydano i podpisano elektronicznie/